

LAŽETE 2
BOSNA I HERCEGOVINA

IZVEŠTAJ O ISKOPAVANJU I EKSHUMACIJI

za:

**Međunarodni sud Ujedinjenih nacija za krivično gonjenje osoba odgovornih za
teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991.**

Izvještaj sačinio:

Fredy Peccerelli

Direktor

Fondacija za sudsku antropologiju u Gvatemali

SADRŽAJ

	Stranica
I Siže nalaza	2
II Uvod	4
III Ljudi koji su radili na ekshumaciji	5
IV Knjiga evidencije dokaznog materijala	6
V Postupak ekshumacije	6
VI Čaure, čitavi meci i zrna metaka	10
VII Lociranje grobnice	11
VIII Grobnica i njene osobine	13
IX Neovlašćeno prekopavanje	17
X Delovi tela	19
XI Formular za telo	21
XII Tela	22
XIII Izdvojeni predmeti	25

I SIŽE NALAZA

Do sledećih sažeto datih zaključaka došao sam na osnovu onoga što je uočeno prilikom iskopavanja i ekshumacije, obavljenih u periodu od 2. avgusta 2000. do 17. avgusta 2000. na lokaciji u severoistočnoj Bosni i Hercegovini, čije su topografske koordinate 446207, a koja se ovdje spominje pod nazivom Lažete 2 i šifrom LZ02C:

- a) Tokom istrage Međunarodnog krivičnog suda Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u avgustu 2000. godine u južnom delu lokacije Lažete 2 otkriveni su tragovi prethodnog iskopavanja. Dimenzije su bile sledeće: 37,70 m u pravcu istok- zapad i 5,80 m u pravcu sever-jug, sa dubinom od 1,55 m.
- b) U tako iskopano tlo položen je veći broj ljudskih ostataka, te je ono poprimilo karakter primarne masovne grobnice.
- c) Prilikom iskopavanja presečena je vodovodna cev u kanalu. Kanal u kome se nalazila vodovodna cev je imao pravac od jugo-zapada do severo-istoka, i bila je oštećena grobnicom LZ02C.
- d) Gorepomenuti kanal u kome se nalazila vodovodna cev se tu nalazio i pre iskopavanja grobnice.
- e) Ta presečena vodovodna cev je ponovo spojena nekog kasnijeg nepoznatog datuma. Ponovo spojena vodovodna cev nije položena u svoj prvobitni kanal, već je postavljena oko grobnice, što upućuje na pretpostavku da je onaj koji je vodovodnu cev ponovo spojio znao položaj grobnice.
- f) Tokom 1996. godine ekipa PHR-a (Lekari za ljudska prava) sprovela je istragu na samoj lokaciji, i tom prilikom identifikovane su dve grobnice i nazvane LZ02a i LZ02b.
- g) LZ02a i LZ02b nisu bile odvojene grobnice, već su postojali sektori u velikoj grobnici; najveća približn dužina grobnice je 37,70 m (u pravcu istok-zapad). Nazvao sam celu grobnicu LZ02C (uključujući i prethodno iskopane sektore LZ02a i LZ02b).
- h) Ekipa PHR-a za ekshumaciju, ekhumirala je dve hrpe tela iz velike grobnice, ali nije iskopala celu grobnicu.
- i) Na lokaciji primarne masovne grobnice, tokom avgusta 2000. godine iskopano je 16 tela, koja su položena bez reda i kod koji nije bilo tragova pogrebnih predmeta ili poštovanja pogrebnih verskih običaja.

- j) Ova grobnica predstavlja primarno mesto ukopa ljudskih ostataka. Ti ostaci su ukopani u neprekopavanu žuto-smeđu ilovaču i prekriveni prekopavanom zemljom.
- k) Mešoviti sastav zemljanog pokrivača i to što su tela ukopana bez reda verovatno su rezultat toga što su tela gurana u grobnicu uz pomoć mehanizacije koja je, gurajući tela u grobnicu, zahvatala i površinski sloj zemljišta i zemlju koja je iskopana prilikom pravljenja grobnice.
- l) Drugo prekopavanje (neovlašćeno) dogodilo se nakon prvobitnog ukopa, a pre iskopavanja i ekshumacije obavljenih za potrebe Međunarodnog suda.
- m) Na mjestima neovlašćenog prekopavanja neodređeni broj tela je izvađen iz dva dela grobnice.
- n) Šest tela kojima su nedostajali pojedini delovi pronađeno je na rubovima dva mesta gde je izvršeno neovlašćeno prekopavanje, no unutar primarne grobnice. Ta tela su vjerovatno raskomadana prilikom neovlašćenog prekopavanja.
- o) Kod 8 tela pronađene su trake od tkanine vezane oko glava ili tako da prekrivaju lica ili neposredno uz same glave i te trake su vjerovatno korištene kao povezi za oči. Trake od tkanine koje su pronađene u LZ02C su ista kao i one nađene u LZ01.
- p) Iz grobnice Lažete 02C izvađeno je ukupno 872 elemenata dokaznog materijala, koji su potom ubilježeni u knjigu evidencije. Među njima bilo je 16 tela, 26 dijelova tela i 830 predmeta.
- q) Od tih 830 predmeta, čaura je bilo ukupno 671, čitavih metaka 20, a zrna metaka 46, traka od tkanine 34, ručnih satova 8 i drugih predmeta.
- r) Većina čaura i čitavih metaka pronađena je u skupovima istočno od grobnice, na samom prostoru grobnice i na utabanoj stazi.

II Uvod

Međunarodni krivični sud Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) me je, tokom sezone ekshumacija 2000. godine, angažovao da rukovodim iskopavanjem i ekshumacijom na lokaciji moguće masovne grobnice kojoj je prethodno dat naziv **Lažete 2**, šifra lokacije **LZ02**. LZ02 se nalazi u sjeveroistočnoj Bosni i Hercegovini, duž asfaltiranog puta između Lažeta i Križevića, topografske koordinate: 446 207.

Ovaj izvještaj sadrži nalaze do kojih se došlo iskopavanjem i ekshumacijom izvršenim na lokaciji LZ02c od srede 2. avgusta 2000. do četvrtka 17. avgusta 2000. Moj zadatak je bio da ustanovim gde se tačno nalazi pretpostavljena grobnica, te izvršim iskopavanje i ekshumaciju njenog ukupnog sadržaja. Sav dokazni materijal koji je izvađen iz LZ02c evidentiran je fotografski, pismeno i trodimenzionalno.

Pri prvobitnom obilasku lokacije vizuelnim pregledom ustanovljeno je da je reč o poljani koja se prostire zapadno od asfaltiranog puta, zapadno of Lažete 1. Železnička pruga razdvaja Lažete 1 od Lažete 2. Lažete 1 se nalazi istočno od železnice pruge, a Lažete 2 zapadno od železničke pruge. Utabana staza koja ide južno od Lažete 1, dalje se proteže u pravcu istok-zapad, ispod železničke pruge (kroz tunel), a onda skreće u pravcu sever-zapad dok prolazi pored Lažete 2 (*Slika 01*)

Topografske koordinate: Lažete 2 (Slika 01)

U južnom delu poljane na kojoj se nalazi Lažete 2 uočena je niska sekundarna vegetacija, a poljana je ovičena drvećem sa severne, zapadne i južne strane. Na osnovi prvobitnih opažanja, odlučeno je da južni deo poljane bude primarni deo na kojem će se invazionom metodom izvršiti ispitivanje (iskopavanje). To mesto će se u daljem tekstu spominjati pod nazivom “**prostor grobnice**”. Dimenzije prostora grobnice su 20 m (u pravcu sever-jug) i 70m (u pravcu istok-zapad).

Ekipa stručnjaka je, u periodu od jednog i po dana, ispitala da li na prostoru grobnice ima mina. Dana 2. avguste 2000, pod mojim nadzorom, ekipa arheologa i

antropologa iz raznih zemalja započela je pretraživanje površine prostora grobnice, kao i utabane staze koja je oivičava.

III LJUDI KOJI SU RADILI NA EKSHUMACIJI

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju me je angažovao da, u svojstvu zamjenika višeg sudskog arheologa, nadgledam iskopavanje i ekshumaciju masovne grobnice na lokaciji LZ02C. Tokom ispitivanja pomagali su mi sljedeći stručnjaci, radeći u okviru svojih stručnih oblasti:

Arheolozi i antropolozi

1. Ambika Flavel
2. Claudia Rivera
3. Gaille McKinnon
4. Gordon Martin
5. Gina Hart
6. Ian Hanson
7. Jon Sterenberg
8. Jean Marie Perry
9. Mercedes Salado
10. Mirko Fernandez
11. Ronald Wessling

Službenici za vršenje uviđaja

1. Mike Hedley
2. Hoosen Samaad
3. Lisa Haynes

Fotograf

1. Tim Loveless

Sve vreme iskopavanja i ekshumacije, na prostoru oko grobnice bila je prisutna ekipa Odelljenja za logistiku i ekipa Službe obezbedjenja Medunarodnog

suda, obavljajući svoje dužnosti. Podaci o kvalifikacijama i iskustvu svog osoblja nalaze se u Međunarodnom sudu.

IV KNJIGA EVIDENCIJE DOKAZNOG MATERIJALA

Sav dokazni materijal pronađen na lokaciji LZ02C zaveden je u knjigu evidencije i obiležen je po hronološkom redu. Upisivanje u knjigu evidencije nadgledao je Mike Hedley, službenik za vršenje uvida za lokaciju LZ02C.

Navedeni službenik za vršenje uvida je svaki pronađeni element dokaznog materijala označavao jedinstvenim brojem. U knjigu evidencije zavedeno je ukupno 872 elemenata dokaznog materijala. Dokazni materijal je u knjizi evidencije podjeljen u tri kategorije:

- **Predmeti:** Predmeti su u knjizi evidencije označavani slovom “A”. U ovu kategoriju dokaznog materijala spadaju čaure, čitavi meci, zrna metaka, trake od tkanine, ručni satovi, uzorci tla, delovi vodovodne cevi, dokumenti, torbe sa odećom i svi drugi predmeti koji čine deo dokaznog materijala, a koji nisu pronađeni uz sama tela. U knjigu evidencije zavedeno je ukupno 830 predmeta.
- **Tela:** Tela su u knjizi evidencije označavana slovom “B”. U ovu kategoriju spadaju kako cela tako i nepotpuna tela.
- **Delovi tela:** Delovi tela su u knjizi evidencije označavani slovima “BP”. U ovu kategoriju dokaznog materijala spadaju delovi tela i odvojene kosti, koji su stavljeni u vreće za posmrtno ostatke i obeležavani brojevima.

V POSTUPAK EKSHUMACIJE

Richard Wright je napisao sledeći opšti postupak ekshumacije kao osnovno uputstvo za iskopavanje i ekshumaciju tela, delova tela i ostalog dokaznog materijala prilikom vršenja ekshumacija za potrebe Međunarodnog suda. Ja sam taj opšti postupak za ekshumaciju donekle izmijenio i prilagodeo potrebama iskopavanja i ekshumacije na lokaciji LZ02C. Primerak tog opšteg postupka dat je svakom arheologu i antropologu pre početka iskopavanja i ekshumacije.

Opšti postupak za obavljanje ekshumacija na lokaciji Lažete 2 za potrebe Međunarodnog suda

1. Ispitivanjem na mestu pretpostavljene masovne grobnice rukovodi viši sudski arheolog.
2. Pre početka ekshumacije, arheolog-geometar određuje glavni orijentir i bira sekundarni ciljni orijentir čiji je azimut poznat. Trodimenzionalne koordinate za potrebe postupka ekshumacije upisuju se zajedno s glavnim orijentirrom kao polazna tačka, čime se dobijaju globalne koordinate lokacije. Upisuju se sljedeće vrste koordinata, zavisno od toga koji sistem je podesniji za određeni zadatak:

pravougaone (X, Y, elevacija)

ili

polarne (udaljenost, azimut, elevacija)

3. Ekipa arheologa određuje gde se nalazi lokacija pomoću uređaja za globalno pozicioniranje. Oni vrše geodetsko mjerenje i ucrtavanje površine terena s kojeg su uklonjene mine i za koji se pretpostavlja da je mesto na kojem se nalazi jedna ili više masovnih grobnica. Teren se snima i fotografskom i video kamerom.
4. Viši sudski arheolog imenuje nadzornika ekshumacije koji rukovodi iskopavanjem unutar grobnice.
5. Službenik za vršenje uvidaja svakom elementu dokaznog materijala daje broj. Službenik za vršenje uvidaja vodi glavnu knjigu evidencije za svaku grobnicu sa podacima o tipu dokaznog materijala i mestu gde je pronađen, kao i opisom prikupljenih elemenata dokaznog materijala. U elemente dokaznog materijala spada sljedeće:

Ljudski ostaci (s rednim brojevima i slovnim oznakama 'B' za telo i 'BP' za deo tela);

Predmeti (s rednim brojevima i sa slovnim oznakom 'A') poput dokumenata, zrna etaka, čaura i svih drugih predmeta koji mogu pomoći pri:

Utvrđivanju uzroka smrti i načina na koji je ona nastupila.

Identifikaciji mrtve osobe.

Identifikaciji počinitelja.

Rasvjetljavanju drugih pitanja relevantnih za istragu.

Knjige evidencije trebaju da sadrže barem sljedeće podatke, uz odgovarajuće primjedbe:

- Lokacija
- Broj elementa dokaznog materijala (uz oznaku B, BP ili A)
- Opis
- Film i snimak, ako se radi o fotografskom snimku
- Mesto na kojem su pohranjeni elementi dokaznog materijala
- Ime osobe koja je pronašla dati element dokaznog materijala i ime službenika za vršenje uvidaja koji je taj element preuzeo i zaveo u knjigu evidencije
- Datum

Službenik za vršenje uvidaja nadgleda unošenje podataka iz knjige evidencije u elektronsku bazu podataka, kako bi se ti podaci mogli poslati u mrtvačnicu.

6. Brojevi za knjigu evidencije se ne daju predmetima za koje se smatra da su od dokaznog značaja (npr. zrna metaka, ligature, dokumenti), a koji su ostavljeni sa telima. Takve predmete onaj koji vrši iskopavanje unosi u formular za telo kadgod ih primijeti. U knjigu evidencije se unosi napomena o postojanju tih predmeta.

7. Kada istražitelj smatra da bi bilo poželjno neki predmet (npr. dokument) odvojiti od tela, službenik za vršenje uvidaja, uz podatke o telu, u knjigu evidencije upisuje i broj koji upućuje na predmet, kao što i uz podatke o predmetu u nju upisuje i broj koji upućuje na telo.

8. Službenik za vršenje uvidaja određuje jednu osobu da obavlja pomoćne poslove

na rubu grobnice. Ta osoba daje brojeve iz knjige evidencije i obezbeđuje obeležene vreće i drugi materijal kad god to nadzornik ekshumacije zatraži.

9. Na zahtev nadzornika ekshumacije, arheolog-geometar premerava i ucrtava sve elemente dokaznog materijala, koristeći se pritom brojevima koje im je dao službenik za vršenje uviđaja. Taj arheolog isto tako izrađuje mapu grobnice i njene okoline.

10. Kada je reč o telima i delovima tela, pažnju treba posvetiti sledećem:

- a. Tamo gde se radi o prilično celom telu, onaj koji vrši iskopavanje ispunjava kontrolnu listu s podacima o mestu, položaju i karakteristikama tela (ili, pak, kostura) pre nego što se ono ukloni.
- b. Tamo gde se radi o telima i delovima tela, arheolog-geometar premerava i ucrtava položaj glavnih anatomskih tačaka na telu.
- c. Kontrolnoj listi se može priložiti digitalni ili "instant" fotografski snimak ako se smatra da će fotografski snimak biti koristan za pregled u mrtvačnici (npr. u slučajevima kada ligatura nije pomerena ili kada su polomljene kosti uočljive na licu mesta).

11. Fotograf ekipe koja vrši ekshumaciju fotografiše elemente dokaznog materijala na licu mesta kada to zatraži nadzornik ekshumacije ili službenik za vršenje uviđaja. Svaki fotografski snimak treba da sadrži kako razmer (iz kojeg se mogu videti dimenzije elementa dokaznog materijala koji će se uzeti) tako i strelicu usmerenu ka severu. Fotograf ekipe koja vrši ekshumaciju vodi evidenciju broja filma i snimka, koja sadrži i brojeve elemenata dokaznog materijala i kratke opise fotografisanih elemenata dokaznog materijala. Za ovo se koristi fotografski film. Kada potroši celi film, fotograf ekipe koja vrši ekshumaciju daje službeniku za vršenje uviđaja broj filma i predaje mu dotični film i relevantnu evidenciju.

12. Svaka prikupljena čaura se premjerava, ucrtava i fotografiše, sve dok se ne snimi i ne evidentira ukupno deset čaura. Nakon tog broja, i dalje se vrši premeravanje i ucrtavanje svake pronađene čaure, ali se one ne fotografišu (izuzev u posebnim okolnostima).

13. Kada se pojedini delovi procesa ekshumacije snimaju na videotraku, potrebno je da videotehničar snimi svoj usmeni opis onoga što se snima. Videotehničar se stara i za to da na videosnimku budu navedeni naziv lokacije, datum i vreme. Kada je videosnimak gotov, tehničar na videotraku beleži vreme, datum i mesto snimanja, te redni broj snimka i parafira traku. Videotraka se potom predaje službeniku za vršenje uvidaja, uz potpis.

14. Svaki element dokaznog materijala se uklanja pod nadzorom nadzornika ekshumacije, čim se obavi njegovo snimanje i evidentiranje. Element dokaznog materijala se potom predaje službeniku za vršenje uvidaja koji se stara da on bude dobro upakovan i ispravno obeležen evidencionim brojem i datumom uklanjanja. Tela i delovi tela se, zajedno s predmetima kao što su dokumenti (tj. svi elementi dokaznog materijala koji su podložni raspadanju), skladište u kontejner-hladnjak.

15. Izdvojene kosti, sakupljene na mjestima na kojima je grobnica neovlašteno prekopavana, stavljaju se u jednu *zajedničku vreću*. Ta vreća se obilježava brojem i slovnom oznakom 'BP'.

16. Izdvojeni komadi odeće se stavljaju u *zajedničku vreću*. Ona se potom obeležava oznakom za predmete koji čine deo dokaznog materijala (tj. brojem i slovom 'A'). U slučajevima koji mogu biti od dokaznog značaja, dati izdvojeni komad odjeće može se zavesti u knjigu evidencije kao poseban predmet.

17. Izdvojene kosti koje se pronađu na mjestima neovlaštenog prekopavanja grobnice, a koje mogu pomoći pri identifikaciji (npr. donja vilica ili stopalo u cipeli) zavode se u knjigu evidencije i označavaju slovima 'BP'.

18. Kada se pronade manji broj međusobno povezanih kostiju (npr. tri rebra ili pršljena, tibija i fibula) koje se verovatno neće moći koristiti za identifikaciju osobe i utvrđivanje uzroka i načina nastupanja smrti, te kosti se ne fotografišu niti, pak, premeravaju i ucrtavaju. One se zajedno stavljaju u posebnu vreću i tako odlažu u odgovarajuću zajedničku vreću.

19. Pre nego što počne iskopavanje i tokom samog iskopavanja, a nakon prikupljanja svog površinskog dokaznog materijala, pomoću detektora metala se utvrđuje prisustvo

predmeta koji nisu direktno uočljivi i koji su plitko zakopani (npr. čahure). Pre nego što se takvi predmeti odlože na mesto za pohranjivanje, službenik za vršenje uvidaža takođe pregledava tela i odjeću kako bi ustanovio eventualno prisustvo eksplozivnih predmeta, ako je potrebno, prema uputstvima osoblja za uklanjanje eksplozivnih naprava (EOD).

20. Službenik za vršenje uvidaža je odgovoran za redosled čuvanja tela i predmeta.

21. Nakon prikupljanja, evidentiranja i pakovanja dokaznog materijala, službenik za vršenje uvidaža i istražitelj prave njegov inventar. Prilikom preuzimanja dokaznog materijala na čuvanje, prema utvrđenom redosledu čuvanja, i onaj koji ih predaje i onaj koji ih preuzima potpisuje se na odgovarajućem mestu u knjizi evidencije.

22. U dodatne knjige spadaju knjiga evidencije prisustva na poslu, knjiga glavnih događaja i knjiga za osoblje koje ne pripada ni Medunarodnom sudu ni SFOR-u /Stabilizacione snage/, a koje dolazi na lokaciju.

VI Čaure, čitavi meci i zrna metaka

Sve čahure, čitavi meci i zrna metaka se u knjigu evidencije zavode tako što se pored njih upisuje slovna oznaka "A", koja važi za predmete. Najveći deo dokaznog materijala pronađenog na lokaciji LZ02c, sa 671 čaurom, različitih veličina i oblika, koje su pokupljene iz istočnog dela grobnice i sa puta. Takođe je u jugoistočnom uglu prostora grobnice pronađeno 20 čitavih metaka, dok je u samoj grobnici, na prostoru grobnice, na cesti i na stazi pronađeno 46 zrna metaka.

Najveći broj čaura, čitavih metaka i zrna metaka nalazio se na istočnom delu prostora grobnice i na utabanoj stazi. (*Slika 2*)

Mesto na lokaciji LZ02 gde se nalaze raybacane čaure

VII LOCIRANJE GROBNICE

Dana 2. avgusta 2000, zajedno s istražiteljima Međunarodnog suda, obišao sam lokaciju LZ02c. Data su mi dva lista sa fotokopijama sljedećih snimaka tog prostora napravljenih iz zraka:

5 juli 1995: Snimak LZ02C na kojem se vidi poljana neprekopavanog zemljišta.

(Slika 3)

27 juli 1995: Snimak LZ02C na kojem se vidi velika površina koja je prekopana.

(Slika 4)

(Slika 3)

(Slika 4)

Kao što je već ranije pomenuto, odlučeno je da se početno ispitivanje invazionom metodom (iskopavanje) obavi u južnom delu poljane (prostora grobnice).

Pomoću dva detektora metala ispitani su staza i prostor grobnice. Pritom su se u jugoistočnom dijelu prostora grobnice počeli pojavljivati skupovi čaura. Kao rezultat, locirani skupovi čaura na istočnom delu sa prostora grobnice. Da bi se obavilo površinsko ispitivanje, unutar prostora grobnice sasječena je površinska vegetacija. Skupovi čaura su locirani i sakupljeni sa prostosa grobnice. Pored toga, pomoću detektora metala ispitan je utaban put.

Površinski sloj tla na prostoru grobnice je odstranjen uz pomoć rovokopača, JCB 4cx i JCB 308 s radijusom delovanja od 360°, na razmacima od po približno 10 cm. Zemljište je kopano do nivoa na kojem je uočljiv kontrast između prekopavanog tla i okolne žuto-smeđe ilovače.

Nakon uklanjanja površinskog sloja tla, što je trajalo dva dana, u prirodnoj mekanoj žuto-smedoj ilovači uočena su dva utisnuta traga: Linearni trag sivo-plave boje koji se protezao od jugoistoka ka zapadu.

Trag broj 1 pravilnih i jasnih ivica, pravougaonog oblika, koji se protezao 40 m u pravcu sever-istok, po pravcu jugozapad-severoistok.

Trag broj 2 nepravilnog pravougaonog oblika, nepravilnih ivica, tamno sive boje u pravcu istok-zapad, protezao se 37,70m u pravcu istok-zapad i 4,0m u pravcu sever-jug. Ovaj trag prekida trag broj 1.

Daljnijim iskopavanjem ustanovljeno je da je trag br. 1 kanal iskopan za vodovodnu cev, a da je trag br. 2 grobnica. To što trag 1 prekida trag 2 upućuje na zaključak da je grobnica iskopana nakon kopanja kanala za vodovodnu cev. *(Slika 5)*

***Slika 5* Skica lokacije LZ02 na kojoj se vidi vodovodna cev**

VIII Grobnica i njene osobine

Ova grobnica predstavlja mesto višestrukog masovnog primarnog ukopa ljudskih ostataka, prekrivena prekopanim zemljištem i iskopana u tlu od neprekopavane žuto-smede ilovače. U grobnici je pronađeno 16 tela ukopanih bez reda, bez tragova pogrebnih predmeta ili poštivanja pogrebnih vjerskih i običajnih obreda.

Ispod tela i neposredno preko samih tela u grobnici pronađeni su veći komadi busenja, površinskog sloja tla i ilovače. Mešoviti sastav zemljanog prekrivača i to što su tela ukopana bez reda verovatno su rezultat toga što su tela gurana u grobnicu uz pomoć mehanizacije koja je, gurajući tela u grobnicu, zahvatala i površinski sloj zemljišta i zemlju koja je iskopana prilikom pravljenja grobnice. *(slike 6, 7 i 8)*

Slika 6

LZ02C grobnica slikana u pravcu zapad-istok

Slika 7

Deo LZ02C između Lt02a i Lz02b slikan u pravcu zapad-istok

Slika 8

Deo LZ02C između Lz02a i Lz02b slikan u pravcu sever-jug

Slika 9

LZ02C grobnica slikana u pravcu istok-zapad

Grobnica ima sledeće maksimalne dimenzije: dužina 37,70 metara (u pravcu istok-zapad, **Slika 9**), širina 4,0 metara (u pravcu sjever-jug) i dubina 1,55 metara. Grobnica je prvobitno verovatno bila pravougaonog oblika, da bi neovlašćenim prekopavanjem, nakon primarnog ukopa, došlo do promjene sjevernog i južnog zida u njenom središnjem dijelu. (**Slika 10**)

Uočene su četiri iskopavanja na lokaciji Lažete 2, uključujući i ovu trenutnu istragu koju sprovodi MKSJ:

1. Originalna grobnica (između 5. jula i 27. jula 1995. godine)
2. Neovlašćeno prekopavanje grobnice (posle 27. jula 1995. godine i pre iskopavanja PHR u toku 1996. godine)
3. Iskopavanje PHR/MKSJ-u (1996. godine Lz02a i Lz02b) (**Slika 11**)
4. Iskopavanje MKSJ-u (avgust 2000. godine LZ02C)

Mesto neovlašćenog prekopavanja A

Mesto neovlašćenog prekopavanja B

Plan LZ02

Plan grobnice LZ01 (Slika 11)

IX Neovlašćeno prekopavanje

Nakon primarnog ukopa, a pre iskopavanja i ekshumacije od strane PHR/MKSJ-u u toku 1996. godine i MKSJ-u iskopavanja u toku 2000. godine, došlo je do drugog prekopavanja. Pritom su narušena dva mesta u grobnici, što je utvrđeno na osnovu promene oblika primarne grobnice. Ta dva mesta se dalje u tekstu spominju kao “**mesto neovlašćenog prekopavanja A**” i “**mesto neovlašćenog prekopavanja B**”. (*Slika 11*)

Mesto neovlašćenog prekopavanja A se nalazi između Lz02a i Lz02b, istočno od središnje linije primarne grobnice, između koncentracije tela II i koncentracije tela I i proteže se od severnog do južnog zida.

Slika 12 ***Nepotpuna tela južno od zida neovlašćenog prekopavanja A koje se nalazi istočno od Lz02a i zapadno od Lz02b***

Mesto neovlašćenog prekopavanja B se nalazi odmah zapadno od Lz02a. Zemljani materijal koji je prekrivao mesta neovlašćenog prekopavanja A i B je bio mješavina žuto-smeđe pjeskovite ilovače i sivkasto-plavog tla. Taj materijal je po teksturi, konsistenciji i boji primjetno različit od ostalog dijela grobnice, pa je moguće da se radi o materijalu koji je donesen na lokaciju LZ02C. Navjeći deo delova tela i odsečaka tela je iskopan sa ovih prostora grobnice. (*Slika 12*)

Sljedeća nepotpuna tela pronađena su na ivicama ovih dvaju mesta neovlašćenog prekopavanja, a ipak unutar primarne grobnice:

1. LZ02C B391: telo kome nedostaju sve kosti gornjeg dela tela do 5 pršljena grudnog koša (*Slika 13*).
2. LZ02C B415: telo kome nedostaju desno stopalo, leva lopatica, kosti leve ruke.
3. LZ02C B642: telo kome nedostaju desna palčana kost i desna šaka.

4. LZ02C B690: telo kome nedostaju lobanja, ruke i šake, nekoliko rebara i pršljenova. (**Slika 14**)
5. LZ02C B703: telo kome nedostaju gornji torzo od jedanaestog pršljena grudnog koša i neke kosti levog i desnog stopala.
6. LZ02C B706: Telo kome nedostaju lobanja, grudni koš, desna tibija i fibula, leva tibija i fibula and zadnji deo leve bedrene kosti.

Verovatno su ta tela bila raskomadana u toku neovlašćenog prekopavanja.

Slika 13 LZ02C B391: Telo kome nedostaju sve kosti do 5. pršljena grudnog koša

Slika 14 LZ02C B690: Telo kome nedostaju lobanja, ruke i šake, nekoliko rebara i pršljenova.

X Delovi tela

U kontekstu ovog izvještaja, delovi tela (BP) su definisani kao spojeni, otkinuti komadi tela koji su pronađeni i izvađeni iz grobnice ili oko nje, a koji nisu u neposrednoj vezi s nekim određenim telom.

Razdvojeni delovi tela su rezultat komadanja tela prilikom nastupanja smrti ili nakon nje. Oni su posljedica narušavanja cjelovitosti tela. Do toga može doći usljed pomjeranja ili uklanjanja tela s njihovog prvobitnog mesta, odnosno lokacije primarnog ukopa, ručno ili mehaničkim sredstvima.

Nijedno celo telo nije izvađeno iz neovlašćeno prekopanih delova, već samo dolenađeni delovi tela:

1. LZ02C BP023: Nepotpun torzo
2. LZ02C BP02: Vreća sa kostima
3. LZ02C BP325: Desto stopalo
4. LZ02C BP363: Vreća sa kostima
5. LZ02C BP376: Vreća sa kostima
6. LZ02C BP409: Levo stopalo i kosti noge u čizmi
7. LZ02C BP410: Desno stopalo
8. LZ02C BP411: Leva noga
9. LZ02C BP 412: desna ruka
10. LZ02C BP421: Desna ruka (*Slika 15*)
11. LZ02C BP556: Ruka (kosti ruke)
12. LZ02C BP646: Desno i levo stopalo u čizmama
13. LZ02C BP647: Desna podlaktica
14. LZ02C BP648: Vreća sa kostima
15. LZ02C BP682: Levo stopalo, tibija i fibula
16. LZ02C BP683: Gornji torzo
17. LZ02C BP684: Desno stopalo, tibija i fibula (*Slika 16*)
18. LZ02C BP685: Levo stopalo, tibija i fibula (*Slika 17*)
19. LZ02C BP686: Lobanja (*Slika 18*)
20. LZ02C BP688: Levo stopalo

21. LZ02C BP689: Leva ruka/podlaktica (***Slika 19***)
22. LZ02C BP702: Leva ruka i šaka
23. LZ02C BP710: Levo stopalo, podlaktica
24. LZ02C BP765: Levo stopalo, tibija i fibula
25. LZ02C BP766: Kesa sa kostima
26. LZ02C BP859: Kesa sa kostima

Slika 15 LZ02C BP421: Desna ruka

Slika 16 LZ02C BP684: Desno stopalo, tibija i fibula

Slika 17 LZ02C BP685: Levo stopalo, tibija i fibula

Slika 18 LZ02C BP686: Lobanja

Slika 19 LZ02C BP689: Leva ruka/podlaktica

XII Formular za telo

Formular za telo sadrži grubi opis pojedinačnog tela i predmeta koji su povezani s njim. Upisivanje tih podataka u formular vrši arheolog, odnosno antropolog odgovoran za njegovo iskopavanje, i to pre odstranjivanja tela iz grobnice.

Profesor Richard Wright je za LZ02C napravio formular u koji se unose sljedeći podaci o tijelu:

- Šifra lokacije, datum vađenja tela, ime osobe koja unosi podatke i broj tela.
- Spisak 13 glavnih anatomskih tačaka za premjeravanje i ucrtavanje tela koje se tokom premjeravanja i ucrtavanja označavaju /na formularu/.
- Grubi opis položaja tela u grobnici. Ti podaci se označavaju kvačicom ili zaokruživanjem.
- Opis svake eventualne rastavljenosti.
- Opis vidljivih fraktura kostiju nastalih pre ili tokom iskopavanja.
- Opis stepena raspadanja.
- Opis oštećenja na tijelu nastalih pre iskopavanja (rupe, posjekotine ili opekotine).
- Opis predmeta nađenih na tijelu, npr. povezi za oči, ligature, proteze, satovi ili prstenje.
- Opis uočljive odjeće.
- Opis metoda konzervacije, npr. omotavanje glave plastičnom folijom ili navlačenje plastičnih kesa na šake i stopala.
- Prostor u koji se upisuju svi podaci od važnosti koji ne potpadaju pod gornje kategorije.
- Krug u koji se ucrtava položaj tela.
- Grafički prikaz kostura za označavanje mesta fraktura, predmeta i metoda konzervacije.
- Prostor pri dnu na desnoj strani formulara za potpis lica koje je ispunilo formular.

Izvađena tela su bila u različitim stadijumima raspadanja, pa zato ovakvi formulari predstavljaju zapise samo o onim karakteristikama pojedinih tela koje su prilikom iskopavanja bile spolja uočljive. Kompletne obdukcije vršene su u mrtvačnici.

XIII Tela

Na lokaciji LZ02C, iz grobnice je izvađeno ukupno 16 tela. Tela su se nalazila u različitim stadijumima raspadanja i na mnogima je još bila prilična količina mekog tkiva.

Svih 16 tela koja su izvađena iz grobnice LZ02C je na sebi imalo odeću i bila su zakopana bez reda, a među njima je bilo šest raskomadanih tela. Ona su se nalazila uz rubove onih dijelova grobnice gde je vršeno neovlašteno prekopavanje, pa zato ima osnova za pretpostavku da je do komadanja tih tela došlo prilikom neovlašćenog prekopavanja grobnice. Kod 14 tela ustanovljene su frakture nastale pre iskopavanja za potrebe Međunarodnog suda (frakture nastale pre iskopavanja). Kod 3 tela se radilo o frakturama lobanje.

Kod 8 tela pronađene su trake od tkanine vezane oko glave ili tako da prekrivaju lice ili su bile neposredno povezane s glavom i te trake su vjerovatno korišćene kao povezi za oči. Većina tih verovatnih poveza za oči su bile u čvor vezane ružičaste platnene trake rasparanih ivica.

Detalji o telima koja su pronađena u grobnici su dati na sledećem spisku:

1. LZ02C B391 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo)
2. LZ02C B415 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo, verovatno je imalo povez za oči)
3. LZ02C B416 (verovatno je imalo povez za oči) (**Slika 20**)
4. LZ02C B417 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno je imalo povez za oči)
5. LZ02C B424
6. LZ02C B427 (frakture nastale pre isopavanja) (**Slika 21**)
7. LZ02C B430 (frakture nastale pre isopavanja) (**Slika 22**)
8. LZ02C B432 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno je imalo povez za oči) (**Slika 23**)

9. LZ02C B641 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno je imalo povez za oči)
10. LZ02C B642 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo, verovatno je imalo povez za oči, ručni sat)
11. LZ02C B643 (frakture nastale pre isopavanja)
12. LZ02C B690 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo)
13. LZ02C B703 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo)
14. LZ02C B706 (frakture nastale pre isopavanja, raskomadano telo)
15. LZ02C B708 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno je imalo povez za oči) (*Slike 24*)
16. LZ02C B709 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno je imalo povez za oči) (*Slike 25*)

Slika 20 LZ02C B416 (verovatno povez za oči)

Slika 21 LZ02C B427 (frakture nastale pre isopavanja)

Slika 22 LZ02C B430 (frakture nastale pre isopavanja)

Slika 23 LZ02C B432 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno povez za oči)

Slika 24 LZ02C B708 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno povez za oči)

Slika 25 LZ02C B709 (frakture nastale pre isopavanja, verovatno povez za oči)

U toku ekshumacije, svako telo je stavljeno u posebnu plastičnu kesu za tela i odloženo u hladnjaču kako bi se sprečilo dalje raspadanje. Tela su potom u određenim vremenskim intervalima odvožena u mrtvačnicu, gde je tim a patologa na čelu sa Dr. John Clark-om obavljao obdukcije.

XIV Izdvojeni predmeti

Na lokaciji LZ02 u grobnici i na prostoru grobnice pronađena su i sakupljena 830 izdvojena predmeta, među kojima su 737 čaura, zrna metaka i čitavi meci. Preostalih 93 izdvojenih predmeta je niže navedeno:

- 34 trake od tkanine (*Slike 26 i 27*)
- 8 ručnih satova

- 51 ostalih predmeta (metalni delovi, kese sa odećom, uzorci zemljišta, plastične cevi, itd)

Trake od tkanine - 34, koje su pronađene u grobnici i oko nje, su izgleda od iste tkanine, boje i oblika, i pronađene su na glavama tela (verovatno povezi za oči). Zato zaključujem da su te izdvojene trake od tkanine vjerovatno bile upotrijebljene kao povezi za oči i da su se odvojile od tela prilikom neovlaštenog prekopavanja kod pomjeranja pri prvobitnom ukopu. /kao u originalu/

Slika 26

Slika 27

Sljedeći podaci su zabilježeni sa 8 pronađenih ručnih satova:

LZ02CA001 Marka: nepoznata Vreme: 4:44:54 Datum: 16 Dan: PONEDELJAK

LZ02CA008 Marka: Seiko Vreme: 2:45:11 Datum: 16 Dan: NEDELJA

LZ02CA016 Marka: Seiko Vreme: 11:05:53 Datum: 15 Dan: PETAK

LZ02CA388 Marka: nepoznata - - -

LZ02CA393 Marka: nepoznata Vreme: 4:45 - -

LZ02CA555 Marka: ORIENT Vreme: 5:11:45 Datum: 16 Dan: NEDELJA

(Slika 28)

LZ02CA704 Marka: Wostok Vreme: 1:19 Datum: 15 -

(Slika 29)

LZ02CA826 Marka: nepoznata - - -

Slika 28

Slika 29